

H. Ekrem Cunedioğlu¹
Kalkınma Programı Direktörü

DEĞERLENDİRME NOTU

**YIKIM, YENİDEN İNŞA VE DERİNLEŞEN YARILMA:
HATAY EKONOMİSİ**

6 Şubat 2023 depremleri, Türkiye'nin yakın tarihinde eşine rastlanmamış bir yıkım yaratarak on bir ilde sadece binaları değil, ekonomik ve sosyal hayatı da yerle bir etmiştir. Felaketin üzerinden geçen iki yıllık süreçte, bölgedeki enkaz kaldırma çalışmaları yerini hummalı bir yeniden inşa faaliyetine bırakmıştır. Ancak fiziksel altyapının onarılması, ekonomik ve sosyal dokunun da aynı hızla iyileştiği anlamına gelmemektedir.

Özellikle yıkımın merkez üssü olan Hatay'da, resmi istatistiklere yansıyan büyüme verileri ile sokaktaki vatandaşın, esnafın ve yerel üreticinin hissettiği gerçeklik arasında derin bir uçurum oluşmaya başlamıştır. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla ve ihracat rakamlarındaki yukarı yönlü ivme, ilk bakışta bir toparlanma hikayesi anlatsa da bu verilerin detaylarına inildiğinde karşımıza sağlıklı, sürdürülemez ve eşitsiz bir tablo çıkmaktadır.

Bu not, Hatay ekonomisinin deprem sonrası performansını; makro büyüme verilerinin ardındaki mikro çöküşü, sektörel tekdüzeleşme risklerini ve gelir dağılımındaki bozulmayı merkeze alarak incelemektedir. Amaç, sadece mevcut durumu tespit etmek değil, yıkım içinde büyüme paradoksu olarak adlandırdığımız bu süreci tersine çevirecek, kapsayıcı ve üretime dayalı yeni bir kalkınma rotası çizmektir. Hatay'ın geleceği, sadece atılan betonların miktarında değil, kurulan ekonomik yapının niteliğinde aranmalıdır.

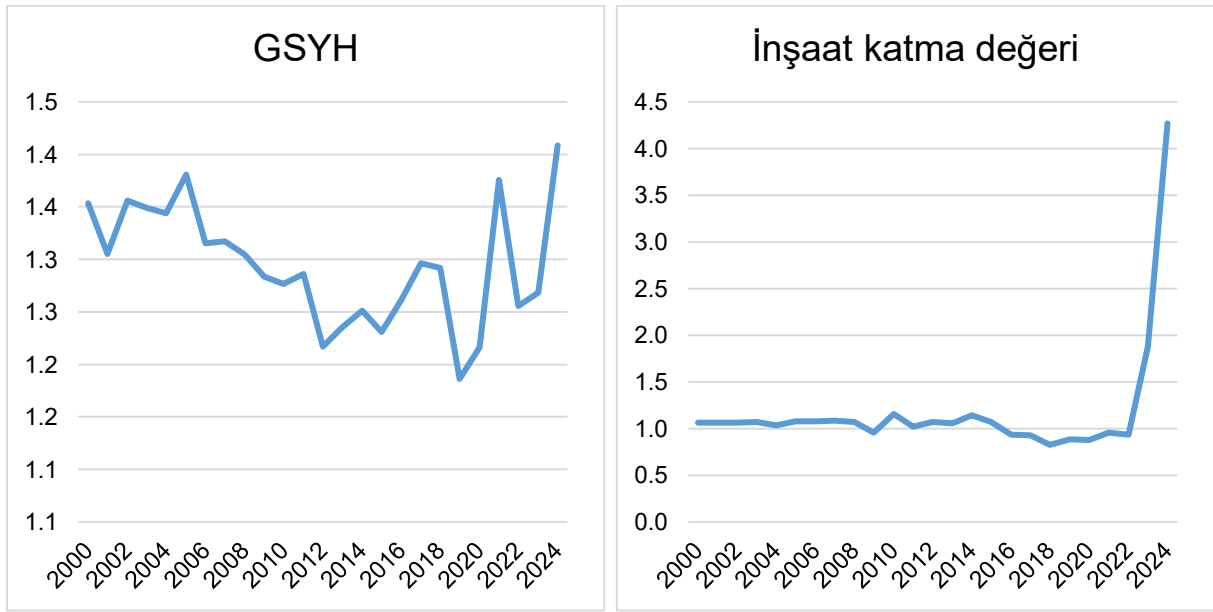
¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1459>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

1. Makro İllüzyon

Büyük afetler, ekonomilerin sadece fiziksel altyapısını değil, üretim ilişkilerini ve sınıf katmanlarını da yeniden şekillendirir. 6 Şubat sonrası Hatay'da bugün yaşanan süreç, klasik bir toparlanma hikayesinden ziyade, derin bir yapısal dönüşüm ve sermaye el değiştirmesi sürecidir. Makro veriler ilk bakışta şaşırtıcı bir iyileşmeye işaret etmektedir. Hatay'ın Türkiye'nin toplam GSYH'sindeki payı 2000-2022 dönemi boyunca ortalama %1,29'dur. İlin bu dönemdeki maksimum payı %1,38 ile 2005 yılında, minimum payı ise %1,19 ile 2019 yılındadır. 6 Şubat öncesini temsil eden 2022'deki payı ise %1,26'dır. Hal böyle iken Hatay'ın deprem sonrasında ülkenin toplam GSYH'sindeki payı 2023'te %1,27'ye, 2024'te ise %1,41'e yükselmiştir. Ancak bu büyüme, tabana yayılan bir refah artışını değil, kamu harcamaları ve inşaat yatırımlarıyla şişirilmiş, belirli sermaye gruplarında yoğunlaşan bir parasal genişlemeyi temsil etmektedir.

Şekil 1. Hatay'ın ülkedeki toplam GSYH ve inşaat katma değerine katkısı (%)

Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları.

Hatay'ın makroekonomik performansındaki iyileşmenin temel nedeni afet sonrasında ilde yoğunlaşan inşaat faaliyetleridir. Nitekim ülke genelinde inşaat sektöründe yaratılan toplam katma değer içinde Hatay'ın aldığı pay 2000-2022 döneminde ortalama %1,02 iken bu oran 2023'te %1,88'e, 2024'te %4,27'ye yükselmiştir. 2022-2024 döneminde Hatay ülkenin genel büyümesine %3,1, inşaat sektöründeki büyümesine ise %25,3 katkı sağlamıştır. Aynı zamanda inşaat sektörünün 2022-2024 döneminde Türkiye'nin büyümesine katkısı %9,4, Hatay ekonomisinin büyümesine katkısı ise %76,5'tir. İllerin GSYH sıralamasındaki yeri 2000-2022 dönemi boyunca 14-16 arasında değişen ve 2022'de 16. büyük ekonomiye sahip olan Hatay'ın sıralamadaki yerinin 2023'te 15'e, 2024'te 13'e yükselmesi de inşaat faaliyetleri kaynaklı büyümenin yansımasıdır.

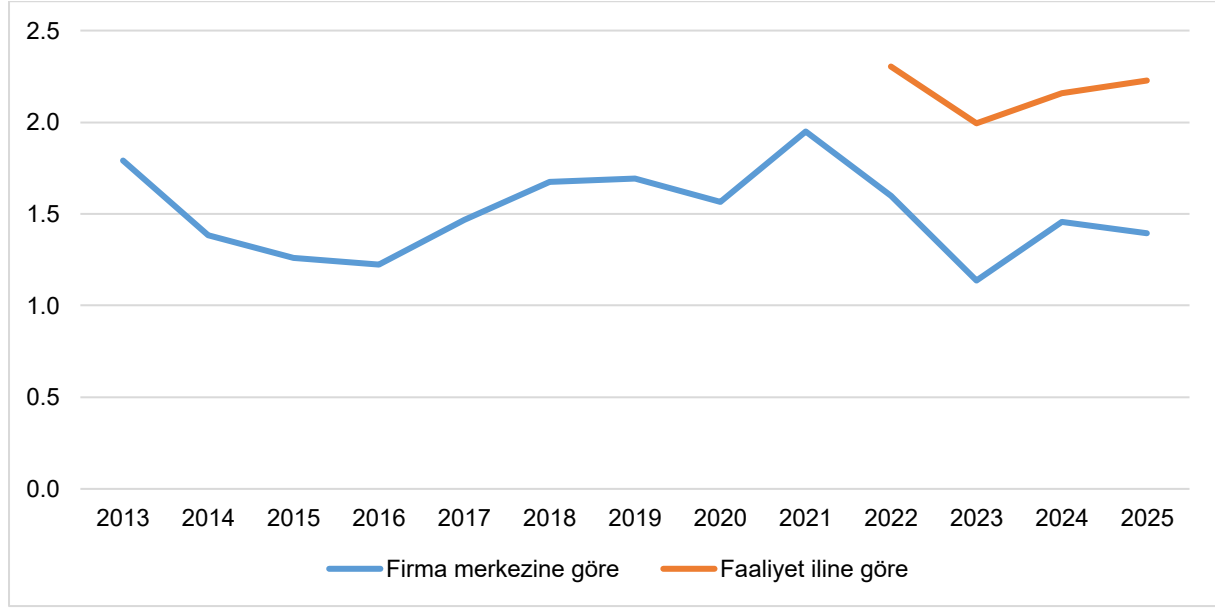
2. Dış Ticarete Monokültür Tuzağı: Çelik Halatlar Üzerinde Bir Ekonomi

TÜİK verilerin göre Türkiye'nin toplam mal ihracatından aldığı pay 2021'de %1,95 iken 2022'de, yani 6 Şubat öncesinde %1,6'ya gerilemiştir. Deprem etkisiyle 2023'te Hatay'ın mal ihracatı %28,5 azalmış, diğer 80 ilin toplam ihracatı ise %1,05 artmış ve Hatay'ın toplam ihracattaki payı %1,14'e gerilemiştir. Deprem sonrasında ihracatta artış eğilimi sürüyor görünse de Hatay'ın ülkenin toplam mal ihracatındaki payı 2024'te %1,46, 2025'te %1,39

olmuştur. Dolayısıyla bu göstergeye göre Hatay ihracat açısından henüz deprem öncesi düzeylerin gerisindedir.

Diğer taraftan Hatay ekonomisi, TÜİK ve Ticaret Bakanlığı ortak çalışması olan faaliyet iline göre ihracat verileri üzerinden okunduğunda “V” şeklinde bir çıkış yakalamış görünmektedir. Faaliyet iline göre ihracat verileri, Hatay’ın ülke toplam mal ihracatındaki payının 2023’teki düşüşün ardından hızla toparlanarak 2025’te %2,23’e ulaştığını göstermektedir. Şehir, ihracatını yıllık ortalama %9,25 gibi Türkiye ortalamasının (%3,3) çok üzerinde bir hızla artırmayı başarmıştır.

Şekil 2. Hatay’ın ülkenin toplam mal ihracatındaki payı (%)

Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları.

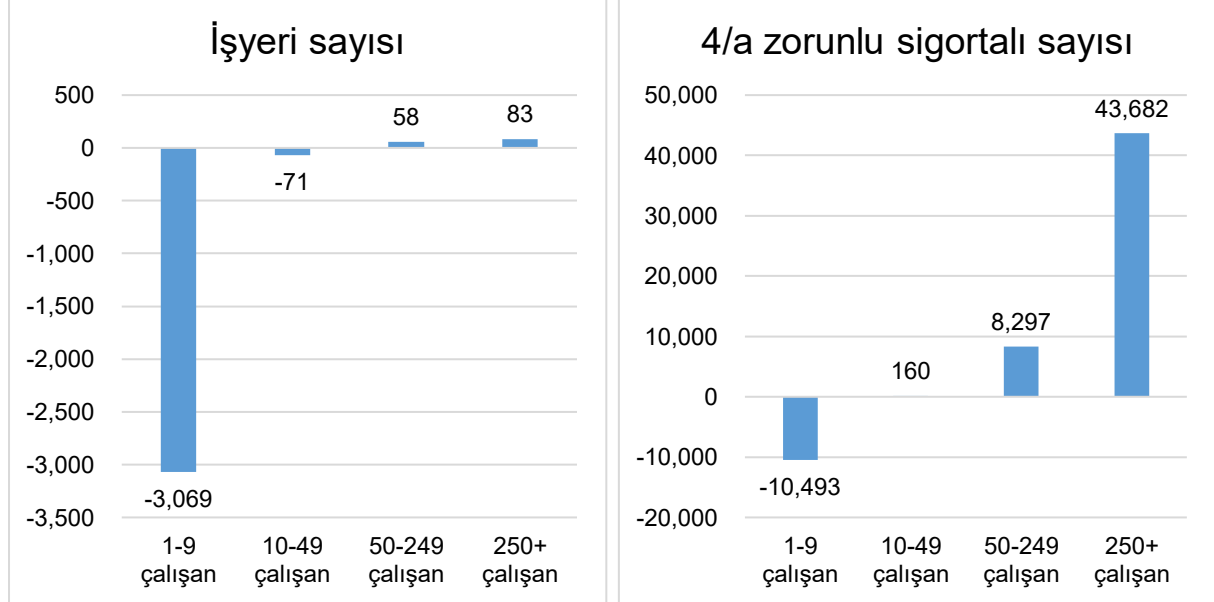
Ancak bu büyümenin anatomisi incelendiğinde, tehlikeli bir sektörel yoğunlaşma göze çarpmaktadır. 2023-2025 dönemindeki ihracat artışının %98,3’ü tek başına çelik sektöründen kaynaklanmıştır. Demir ve demir dışı metaller sektörü de eklendiğinde, metal sanayinin ihracat artışına katkısı %101,4’e ulaşmaktadır. TİM verilerine göre 25 sektörden sadece 10’u deprem öncesi ihracat seviyesini yakalayabilmiştir. Bu durum, Hatay ekonomisinin İskenderun-Payas hattındaki ağır sanayiye ve büyük ölçekli işletmelere bağımlı hale geldiğini, monokültür yapısının afet sonrası daha da katılaştığını göstermektedir.

Bu monokültürleşme, Hatay ekonomisi için sadece sektörel bir daralma değil, aynı zamanda yaklaşmakta olan küresel risklerin de habercisidir. İhracat artışının neredeyse tamamını sırtlayan demir-çelik sektörü, Avrupa Birliği’nin Sınırdan Karbon Düzenleme Mekanizması kapsamında yeni maliyet yüküyle karşılaşabilecek sektörlerin başında gelmektedir. Mevcut büyüme, karbon-yoğun bir kahverengi büyüme patikasına hapsolmuş durumdadır. Hatay, bir yandan depremin fiziki yıkımını onarmaya çalışırken, diğer yandan ihracatının ana damarını kesebilecek bir yeşil korumacılık duvarına da çarpabilir. Eğer sanayi stratejisi acilen yeşil dönüşümle entegre edilmezse, AB pazarına bağımlı bu çelik halatlar üzerindeki ekonomi, karbon vergileri devreye girdiğinde ikinci bir ekonomik deprem yaşama riskiyle karşı karşıyadır.

3. Şirket Demografisinde Değişim

Makro büyümenin mikro ölçekteki karşılığı, Hatay'ın ticari dokusunda yaşanan dramatik bir tasfiyedir. Şehrin ekonomik omurgasını oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler tarihsel bir kriz yaşarken, büyük sermaye grupları krizden büyüyerek çıkmaktadır.

Şekil 3. Hatay'da çalışan sayısı gruplarına göre 4/a kapsamındaki işyeri ve zorunlu sigortalı sayısının değişimi (2022-2024, %)

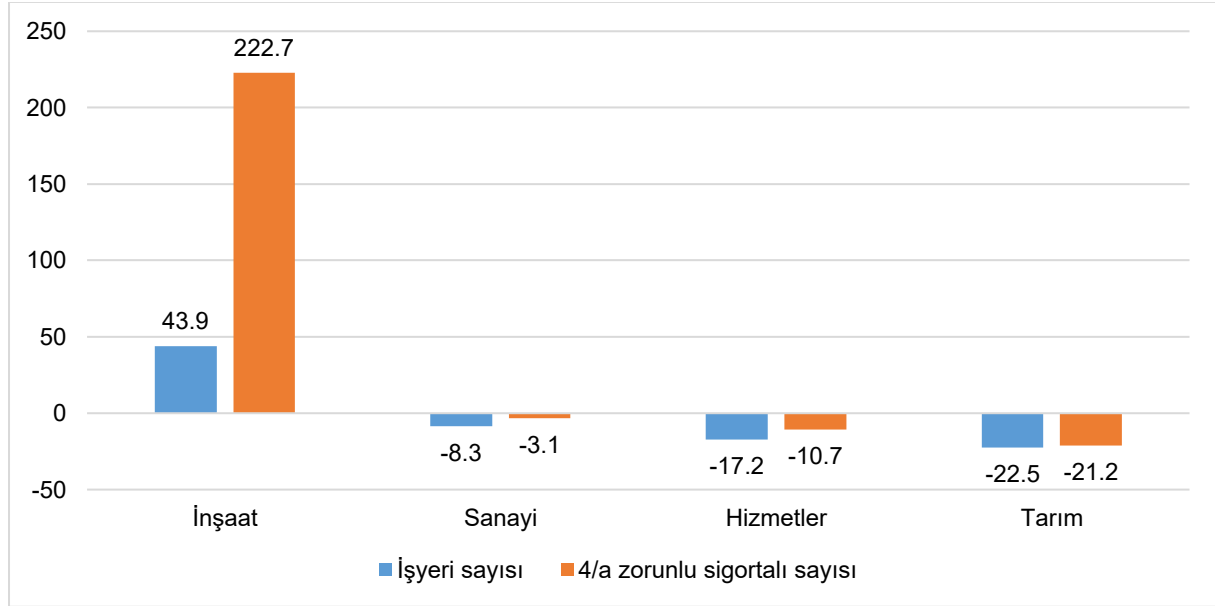

Kaynak: SGK, TEPAV hesaplamaları.

SGK verileri, Hatay'da yaşanan bu yapısal değişimi bariz şekilde ortaya koymaktadır. 2022'den 2024'e kadar olan süreçte, 1-9 çalışanı olan mikro işletme grubunda işyeri sayısı 3.069 adet azalırken, bu gruptaki zorunlu sigortalı çalışan sayısı 10.493 kişi düşmüştür. Benzer şekilde 10-49 çalışanı olan küçük işletmelerde de 71 işyeri kapanmıştır. Buna karşılık, kriz büyük ölçekli şirketler için bir fırsata dönüşmüştür; aynı dönemde 50-249 çalışanı olan grupta işyeri sayısı 58, 250 ve üzeri çalışanı olan büyük ölçekli işletme grubunda ise 83 artmıştır. Bu veriler, Hatay'da küçük esnafın ve yerel tüccarın piyasadan silindiğini, buna karşılık inşaat ve ağır sanayi odaklı büyük şirketlerin pazar payını ve istihdamdaki ağırlığını artırdığını göstermektedir.

İstihdam verileri de Hatay'daki aksak/suni büyüme bulgularını desteklemektedir. TÜİK'in il düzeyindeki istihdam oranları tahminleri ve 15+ yaş nüfus verileri kullanılarak yapılan hesaplama göre Hatay'da istihdam edilen kişi sayısı bir önceki yıla göre 2023'te %19,2 (97.654 kişi) azalmış, 2024'te ise %19,8 (81.386 kişi) artmıştır. Bu artışa rağmen 2024 itibarıyla ildeki toplam istihdam 6 Şubat öncesi düzeyin %3,2 gerisindedir. İstihdamın sektörel yapısını incelemek içinse SGK verileri kullanılmıştır. 2022'de Hatay'da 4/a kapsamında zorunlu sigortalı bulunan 86 faaliyet alanının 61'inde 2024 itibarıyla 4/a zorunlu sigortalı sayısı 2022 düzeyinin gerisindedir. 4/a kapsamındaki zorunlu sigortalı sayısının arttığı 23 faaliyet alanı içinde ise yine inşaat sektörü öne çıkmaktadır. Nitekim 2022-2024 döneminde ildeki 4/a kapsamındaki zorunlu sigortalı sayısı tarımda %21,2, sanayide %3,1, hizmetlerde %10,7 azalırken, inşaat sektöründe %222,7 artmıştır. İlin aynı dönemdeki 4/a kapsamındaki zorunlu sigortalı sayısı 41.646 kişi artmış görünse de bu artışın 58.077 kişisine inşaat sektörü istihdam sağlamıştır.

Şekil 4. Hatay'da sektörlere göre 4/a kapsamındaki işyeri ve zorunlu sigortalı sayısının değişimi (2022-2024, %)

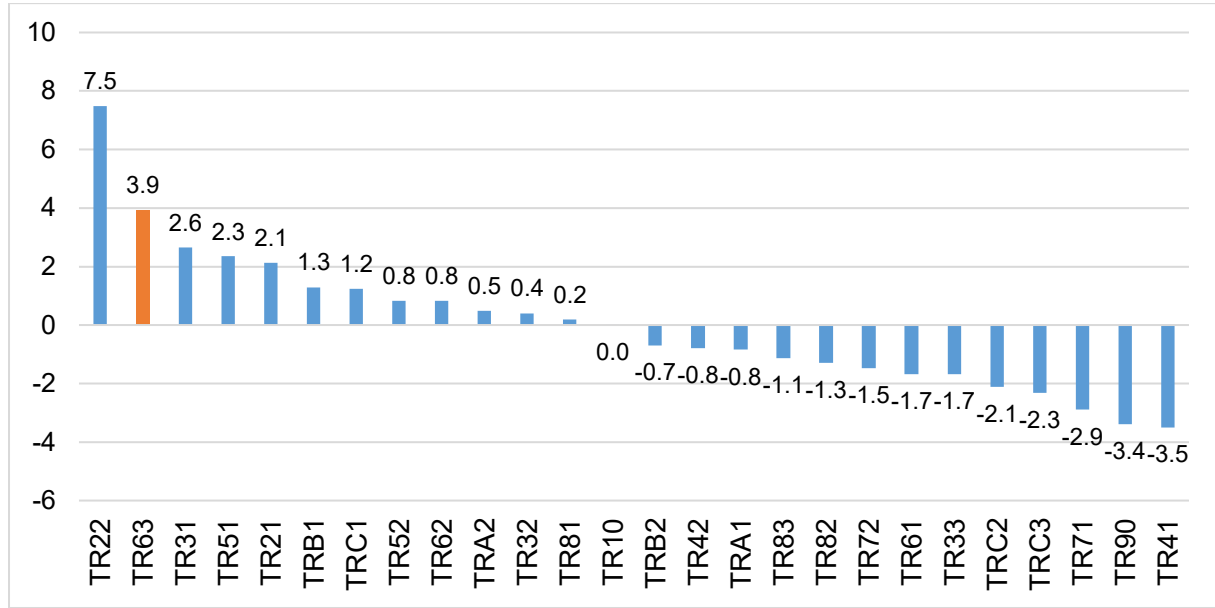
Kaynak: SGK, TEPAV hesaplamaları.

İstihdam piyasasındaki bu dinamikler şehrin üreten değil inşa eden büyük şantiyelere bağımlı hale geldiğini doğrulamaktadır. İlin yeniden inşa süreci nedeniyle inşaat sektöründe yaratılan istihdamın büyük kısmının il dışından sağlandığı dikkate alındığında, bu istihdam artışının ildeki refah artışına katkısının sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Hatay ekonomisindeki bu tablo, literatürdeki “Hollanda Hastalığı” (Dutch Disease) olgusunun yerel ve şiddetli bir versiyonu gibidir. Şehre akan yeniden inşa kaynakları, ticarete konu olmayan inşaat sektöründe aşırı bir şişme yaratırken, şehrin asıl üretici gücü olan tarım ve imalat sanayisinin kaynaklarını kurutmaktadır. İnşaat sektöründe istihdam %222,7 artarken, tarım ve sanayideki sert düşüşler, işgücü ve sermayenin geçici bir rant alanına kaydığını kanıtlamaktadır. Bu durum, şehrin rekabetçiliğini aşındırmakta ve Hatay'ı üretim yeteneğini kaybetmiş, sadece şantiye ekonomisiyle dönen bir yapıya dönüştürmektedir. Şantiyeler kapandığında geriye işsizleşmiş bir tarım ve sanayi işgücü kalması riski mevcuttur.

4. Gelir İllüzyonu ve Reel Yoksullaşma: Hayat Pahalılığı Kısılacı

Hatay'da kişi başına düşen gelirin Türkiye ortalamasına yakınsadığına (%54,3'ten %69'a yükseliş) dair veriler, nüfusun azalması ve parasal genişlemenin yarattığı bir gelir illüzyonudur. Hatay'daki kişi başına gelirin ülkenin ortalama kişi başına gelirine oranı 2022'de %54,3 iken 2024'te %69'a yükselmiştir. Sadece iki yıldaki bu hızlı yükselme suni büyüme ve nüfus düşüşünün doğal bir sonucu olsa da uzun vadeli bakıldığında Hatay'ın bu artışa rağmen hala 2005 düzeyi olan %70,1'in gerisinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2005-2019 dönemi boyunca kişi başına gelir açısından ıraksama süreci yaşayan ilde deprem sonrasında bir yakınsama durumu varmış gibi görünmektedir.

Şekil 5. Bölgesel fiyat düzeyi endeksinin değişimi (Türkiye=100, 2023-2024 farkı, % fark)

Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları.

Ancak gelir artışının kaynağı bir yana, ilin 6 Şubat sonrası yaşadığı yüksek enflasyon Hatay'daki vatandaşlarımızın alım gücünde erime yaratmıştır. TÜİK'in Bölgesel Fiyat Düzeyi Endeksleri, Hatay'da (TR63 Bölgesi) yaşam maliyetinin Türkiye ortalamasına kıyasla çok daha hızlı arttığını kanıtlamaktadır. Türkiye ortalaması 100 kabul edildiğinde, TR63 bölgesinin fiyat endeksi 2022'de 93,6, 2023'te 92,7 iken, 2024'te sert bir sıçramayla 96,6'ya yükselmiştir. Daha kritik olan bulgu ise artış hızıdır: 2023-2024 döneminde Türkiye genelinde fiyatların ortalamaya göre en hızlı arttığı ikinci bölge TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) olmuştur.

Bu durum, Hataylıların eskiden sahip olduğu görece ucuz yaşam avantajını kaybettiğini göstermektedir. Yıkılan konut stokunun yarattığı barınma krizi, lojistik maliyetler ve tedarik zincirindeki kırılmalar, bölgedeki enflasyonu tetiklemiştir. Dolayısıyla hanehalkı, bir yandan varlıklarını (ev, işyeri, birikim) kaybederken, diğer yandan Türkiye'nin en hızlı pahalılaştan bölgelerinden birinde yaşamak zorunda kalarak tam anlamıyla yoksullaşmaktadır.

Depremlerin sebep olduğu ağır yıkımın hanehalkının birikimlerinin (servet stokunun) bir gecede silinmesine yol açtığı da unutulmamalıdır. Bu durum, nesiller arası servet aktarımını da kesintiye uğratmıştır. Üstelik yeniden inşa süreçlerinde yıkıldan fazla konut arzının gerçekleşmesi ve ilin afet öncesi yaşanabilirlik düzeyine ulaşmasının zaman alacak olması, yeni konutlarda değer kaybı da yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle servet açısından yeni konutlar eski konutları telafi etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu durum tüm birikimiyle tek ev alan haneler için de gayrimenkul yatırımı yapıp onlarca ev satın almış haneler için de geçerlidir.

5. Sonuç

Hatay'ın 6 Şubat sonrası ekonomik görünümü, tam anlamıyla bir yıkım içinde büyüme paradoksudur. Makro verilerdeki iyileşme, mikro ölçekteki derin kayıpları ve sosyal dokudaki erimeyi maskeleymektedir. Şehir, Hollanda Hastalığı semptomlarıyla inşaat sektörüne bağımlı hale gelirken, ihracatta ise karbon kilitlemesi yaşayan bir monokültür tuzağına sürüklenmektedir. Küçük işletmelerin tasfiyesi ve servet birikiminin belirli ellerde toplanması, Hatay'da sınıfsal uçurumun kalıcılaşması riskini doğurmaktadır.

Bu gidişatı tersine çevirmek için “bırakınız yapsınlar” yaklaşımı terk edilmeli, kamunun yönlendirici olduğu yeni bir sanayi ve kalkınma stratejisi benimsenmelidir. Bu çerçevede politika önerileri üç temel sütunda değerlendirilebilir:

- 1. Şartlı Teşvik Mekanizması:** Bölgedeki devasa inşaat ve altyapı ihaleleri, yerel tedarik zincirini kullanma şartına bağlanabilir. Kamu ihalelerini alan firmalara, girdilerini (mobilya, metal aksam, hizmet) belgelenebilir şekilde yerel KOBİ'lerden temin etme zorunluluğu getirilerek, inşaat rantının tabana yayılması sağlanmalıdır.
- 2. Enkazdan Üretime Hibe Programı:** Küçük sanayi siteleri ve esnaf için borçlandırıcı krediler artık çözüm değildir. Yıkılan atölyelerin yeniden ayağa kaldırılması için makine-teçhizat odaklı, geri ödemesiz “can suyu hibeleri” verilmeli; bu hibeler dijitalleşme ve yeşil dönüşüm hedefleriyle ilişkilendirilmelidir.
- 3. Nitelikli İşgücü Geri Dönüş Programı:** Şehri terk eden mühendis, doktor, usta ve beyaz yakalıların geri dönüşü, binaların inşasından daha kritiktir. Nitelikli işgücü için özel vergi muafiyetleri ve öncelikli barınma/kira desteği paketleri açıklanarak, Hatay'ın beşerî sermaye erozyonu durdurulmalıdır.

Elbette, Cazibe Merkezleri Programı ve KOSGEB destekleri gibi mevcut mekanizmalar değerlidir. Ancak bu enstrümanlar, daha çok olağan dönemlerin yatırım mantığına (kredi ve vergi indirimi) dayanmaktadır. Sermayesi tamamen silinmiş Hatay esnafı için bu araçlar çoğunlukla ulaşılamaz kalmaktadır. Yeni politika seti, mevcut teşviklerin ulaşamadığı mikro tabanı ve nitelikli beşerî sermayeyi hedefleyen, mevcut sistemi tamamlayıcı ve onarıcı bir nitelik taşımalıdır.

Hatay'ın geleceği, betonun soğukluğunda değil, çeşitlendirilmiş bir üretim yapısında ve adil bir gelir dağılımındadır. Aksi takdirde Hatay, makro olarak büyüyen ama halkı yoksullaşan ikili bir yapıya mahkûm kalacaktır.